

K problematice diagnostiky školního šikanování

(PETR PRAŽÁK)

Čas od času se v médiích objevuje téma šikany. Těžko posoudit, zda tisk a televizní stanice vedla ke zviditelnění tohoto problému upřímná snaha přispět k jeho řešení, nebo zda se jedná o módní záležitost zajišťující vysokou sledovanost.

Každopádně naše zkušenosti potvrzují, že jde o problém mimořádně rozšířený - v regionu jsme se dosud nesetkali se školou, v níž by se v určité míře nevyskytoval, byť třeba v počáteční formě narušených vztahů.

Pokud jsou představitelé školy vůbec ochotni připustit, že by se šikana mohla vyskytovat i u nich, mají často problém s obsahem tohoto pojmu, s rozlišením, co (už) je a co (ještě) není šikana. Tu můžeme definovat zcela základně jako *akt jednoho nebo více jedinců v (nejčastěji uměle vytvořené) sociální skupině vůči dalšímu členu této skupiny, který v ní má nižší prestiž a omezené možnosti obrany a uplatnění vlastní vůle. Tyto aktivity jsou obětí prožívány aktuálně nebo dlouhodobě dysforicky a bývá v nich zahrnuto fyzické a/nebo psychické násilí, omezování osobní svobody nebo majetkové újmy spojené s devalvací důstojnosti postiženého.*

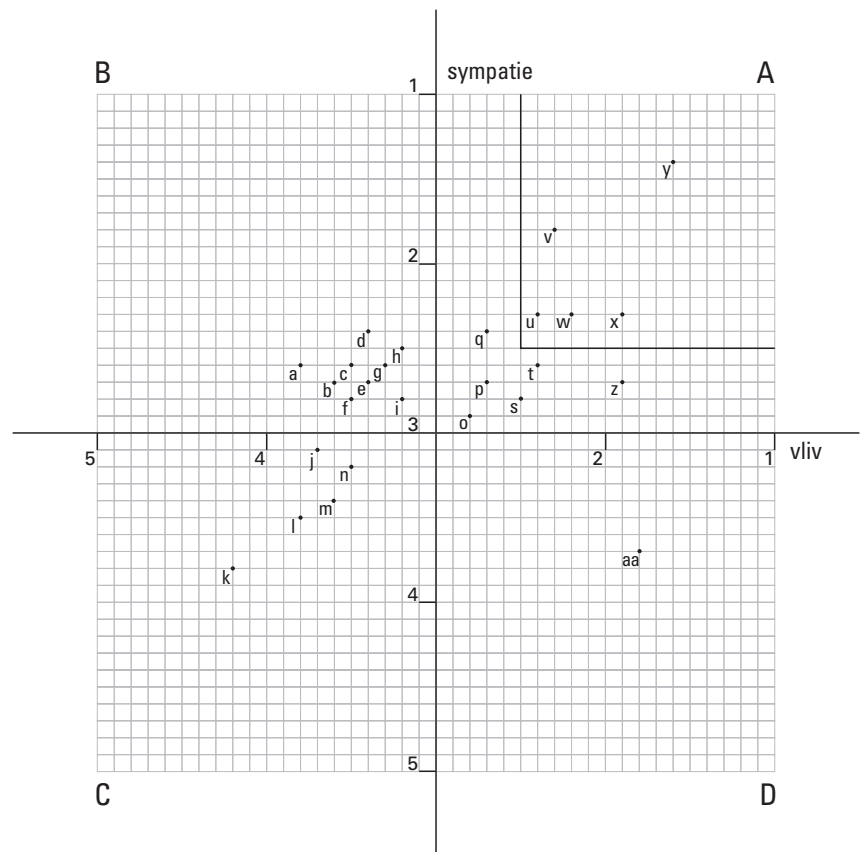
Velmi výstižná je triáda: bezdůvodnost útoků (nejedná se tedy např. o pomstu) - nepoměr sil v neprospěch oběti - opakování útoků. Ukazuje se, že oproti předsudkům pocházejí iniciátoři šikany často z velmi dobře situovaných rodin, jejich rodiče mají mnohdy vysokoškolské vzdělání a zastávají významné, seriózní posty.

Naše postupy vycházejí z Kolářových zkušeností. Nejprve provádíme diagnostiku vztahů v třídním kolektivu pomocí sociometrického dotazníku a následného strukturovaného rozhovoru (viz níže). Po zhodnocení stavu, ve

kterém se daný kolektiv a jeho vztahy nacházejí, následuje terapeutická práce přizpůsobená specifickým dané třídy. Ta pak podle stupně narušení probíhá cca ve třech až osmi blocích sestávajících ze dvou po sobě následujících vyučovacích hodin, nejlépe dopoledních. Posledního bloku se může zúčastnit i třídní učitel, kterému je takto třída „předána“. Je nutné, aby bloky od sebe nebyly časově příliš vzdáleny, vhodný je jeden blok týdně.

Ke zmíněné diagnostice: Používáme několik verzí sociometrického dotazníku (např. vedle verze pro druhý stupeň a střední školy také modifikaci pro zvláštní školy), principem je však vždy vzájemné hodnocení všech dětí ve třídě z hlediska jejich vlivu na kolektiv a sympatií. Každý žák „známkuje“ každého svého spolužáka v uvedených dvou kategoriích klasickým školním způsobem, tedy v rozmezí 1 až 5. Získané zprůměrované hodnoty vkládáme do běžného souřadnicového grafu, kde jsou na ose „x“ znázorněny hodnoty vlivu a na ose „y“ hodnoty sympatií (viz obr.). Tak je ihned velmi dobře vidět postavení každého dítěte zvláště i konfigurace třídy jako celku.

Čím je žák umístěn blíže k pravému hornímu rohu, tím lepší má postavení. Naopak děti v sektoru C jsou spolužáky vnímány jako osoby s nízkým vlivem i sympatiemi - osoby na okraji (za okrajem) kolektivu a v ostatních mohou

Na grafu fiktivní třídy je patrné, že nejvyšší vliv i sympatie zde má žák Y. Jen o něco nižší vliv má žák AA, který ovšem získal velmi malé sympatie. Právě taková umístění mívají agresori. Je ovšem nutné vzít v potaz, zda AA není pod vlivem např. osoby Z. Nejhůře se umístil žák K - pravděpodobně nejzranitelnější osoba třídy a potenciální, či skutečná oběť šikany, a to hlavně ze strany AA.

vyvolávat pohrdání, odpor; zde se umísťují potenciální, či skutečné oběti agrese, šikany. Osoby v sektoru D mají nižší sympatie třídy, ale vyšší vliv v ní – jsou potenciální agresori. Osoby v sektoru A – tedy s nadprůměrným vlivem i sympatiemi – mohou být vnímány jako třídní „hvězdy“, které lze uvažovat jako opěrné body zamýšlených změn. Protože se však v sektoru A občas mohou umístit i žáci, kteří sami agresivní nejsou, ale skrytě manipulují se třídou a především s vykonavateli agrese, doplňujeme sociometrii krátkým polostrukturovaným rozhovorem prováděným s každým dítětem individuálně. V něm postupně zjišťujeme případné rozpory mezi formální a neformální strukturou vztahů ve třídě (otázky týkající se rozdílů mezi stávajícím a žádoucím stavem ohledně předsedy třídy coby formální a vůdce třídy jako neformální autority), výskyt přímé a nepřímé agrese (dělání legrace – dělání si legrace, kdo, z koho atd.) či sympatizanty a odpůrce agrese (kdo je ve třídě nešťastný, kdo se bojí, kdo si nenechá nic líbit atd.). Kromě verbální složky rozhovoru jsou velmi významné i prvky neverbální, jako projevy strachu, odporu, obranných mechanismů, nebo naopak spolupráce. Výmluvné bývají též odpovědi typu: „U nás nikdo nikomu neublíží a já už jsem si zvykla a ono se s tím stejně nedá nic dělat...“ (autentický výrok).

Po části diagnostické následuje již zmíněná samotná terapie třídního kolektivu.

Poznámka editora: Text byl poprvé zveřejněn v Psychologii dnes č. 7-8/2003.

literatura

KOLÁŘ, M.: Bolest šikanování. Praha: Portál, 2001.

KOLÁŘ, M.: Skrytý svět šikanování ve školách. Praha: Portál, 1997.

ŘÍČAN, P.: Agresivita a šikana mezi dětmi. Praha: Portál, 1995.